

Оксана Карбашевська

ВІД БАЛАДИ НАРОДНОЇ ДО ЛІТЕРАТУРНОЇ: ДИФУЗІЯ ЖАНРІВ

Роботу виконано на кафедрі світової літератури
ПНУ ім. В. Стефаника

*Стаття розглядає механізми взаємодії та взаємопов'язаності літератури та інших сфер людської експресії на прикладі органічної єдності літератури та фольклору. **Ключові слова:** компаративістика, література, фольклор, балада.*

***Карбашевская О.В. От баллады народной к литературной: диффузия жанров.** В статье исследуются механизмы взаимодействия и взаимосвязанности литературы и других сфер человеческой экспрессии на примере органичной целостности литературы и фольклора. **Ключевые слова:** компаративистика, литература, фольклор, баллада.*

***Karbashevska O.V From the folk to the literary ballad: genre diffusion.** The article is focused on mechanisms of correlation and interaction of literature and other spheres of human expression on the example of natural unity of literature and folklore. **Key words:** comparative literature, literary studies, folklore, ballad.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Посилений інтерес до царини літератури у позалітературних контекстах є актуальним напрямом сучасних компаративістичних студій. Цю проблему досліджували у різний час такі українські та іноземні вчені, як М. Грушевський, І. Франко, Д. Кітредж, Д. Ліхачов, Ц. Тодоров та ін. Проте до сьогодні в українському порівняльному літературознавстві ще не розглядалося питання стосовно дифузії народних та літературних балад, що і визначає **актуальність** даної статті.

Головною **метою** роботи є встановлення шляхів розвитку від балади народної до літературної як факту не тільки історії фольклору, але й історії літератури, що розглядається як явище міждисциплінарного характеру.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення конкретного **завдання**, яке полягає в з'ясуванні взаємовпливів фольклористики і літературознавства у їх органічній єдності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Однією із найбільш складних проблем порівняльного літературознавства науковці відзначають співвідношення не тільки окремих розділів у літературознавстві, але й взаємозв'язок, взаємовплив і взаємодію

літератури з іншими галузями людської свідомості. З цієї точки зору принципово важливими є міркування видатного українського державного діяча, історика та літературознавця Михайла Грушевського, який наголошував на складності питання відносин обох категорій словесного мистецтва — усного і писаного. І досі залишаються справедливими слова, сказані М. Грушевським: „Взаємовідносини їх завдавали і завдають великого труду критикам і історикам літератури” [2, т.1, с. 58]. Для нашої роботи зауваження М. Грушевського стало принципом розгляду проблеми, пов’язаної із співвідношенням фольклору і літератури.

Наголошуючи на потребі вивчення «цілості» історії красної словесності як суми історій літератури та фольклору, М. Грушевський доходить висновку: „Отже, розділяти різко ці дві категорії, писану і усну, нема ніякої рації. *Між писаною і неписаною словесністю завсіди існує певний зв’язок, часами дуже тісний і нерозривний, — певна дифузія, ендосмос і екзосмос, переливання з одної сфери до другої. Мотиви і манери писаної літератури ширяться в тих кругах, де розвивається словесність неписана. І навпаки: література писана абсорбує в собі в більшій або меншій мірі здобутки перед письменною, словесною творчістю і пізніше не перестає в більшій або меншій мірі черпати з усної творчості*” [2, т.1, с. 58-59. Виділено мною. О.К]. Саме такий підхід і визначив напрямок нашої роботи.

Варто згадати, що у розвідці „Теорія і розвій історії літератури” (1909), написаній в якості передмови до історії українського письменства, І. Франко під літературою розумів „всі витвори людського слова”: чи ті, які передавалися із пам’яті (усна словесність), чи ті, які були закріплені письмом (письменство). Міркування І. Франка перегукуються із М. Грушевським: „Виразних і тривких границь між словесністю і письменством нема, бо те, що раз затверджено на письмі, може переходити знов в усну традицію, в пам’ять і життя нових поколінь і, навпаки, те що вчора зложилося в усній передачі або існувало від віків у пам’яті людей, сього дня може бути закріплене письмом” [7, т.16, с. 382].

У вступі, написаному для публікації «Англійські та шотландські народні балади» (Кембридж, 1904), професор англійської літератури Гарвардського університету, фольклорист, один із найвпливовіших американських літературних критиків початку ХХ ст. Д.Л. Кітредж (George Lyman Kittredge) (1860-1941) підсумовував і на той час стан складної дискусії щодо баладної літератури: „Врешті-решт, неможливо, щоб студент літератури пройшов повз народну баладу, хоча її можуть і зневажати. Які б не існували думки про важливість таких поем у їхньому відношенні щодо походження поезії на загал, чи епічної поезії зокрема, балада, подібно до інших форм народного матеріалу, протягом останніх двох століть справила могутній вплив на художню літературу, і історики літератури завжди будуть змушені брати її до уваги” [8, с. xxxi].

Відомий російський філолог Д.С. Ліхачов в одній зі своїх студій, розмірковуючи стосовно взаємодії літератури і фольклору, наголошував на тому, що, починаючи із XVII ст., фольклор входить у літературу, і відбувається це не випадково: з одного боку, розширюється коло реципієнтів із демократичними інтересами, а з іншого боку, руйнується «висока», церковна література. Завдяки секуляризації письменства і у верхівці феодального суспільства зростає зацікавлення до фольклору [4, с. 359]. Наведені міркування вченого заслуговують на серйозну увагу, бо він, відомий фахівець в галузі літературознавства, авторитетно свідчить про взаємодію фольклору і літератури, яка відбувається практично в усіх галузях духовної культури, а у тому числі, природно, і в баладотворенні.

Інтенсивні процеси жанрової деканонізації та синтезу засобів і прийомів художнього зображення різноманітних шкіл, течій, стилів, епох, які пронизують сучасну постмодерну літературу, відбуваються в умовах глобалізації економіки і культури, масової комунікації у сучасному суспільстві. Значні трансформації у сфері культури та зрушення у національних жанрових системах супроводжуються переосмисленням понять, концептів, побудов, підходів у літературознавстві. Показово, що відомий французький

компаративіст Цветан Тодоров запропонував відмовитися від опозиції між літературними та нелітературними жанрами на користь „типології дискурсів”, з-поміж іншого аргументуючи це тим, що лірична поезія має більше спільного із молитвою, аніж із історичним романом [5, с. 20]. При всій парадоксальності цієї точки зору, на наш погляд, вона не тільки має право на існування, але й відкриває нові можливості, які дозволяють по-іншому поглянути на проблему співвідношення літератури і фольклору.

Слід враховувати той фактор, що фольклор відіграє не однакову кількісну та якісну роль у еволюційному процесі національних літератур. Так, Н. Копистянська підкреслює велику роль усної творчості для української чи латиноамериканських літератур, меншу — для англійської, ще меншу — французької писемності [3, с. 52]. У цьому процесі особлива роль належить саме баладам. Так, за переконаннями Ф. Макнейл (Fiona McNeill), розвиток англо-американського літературознавства був пов'язаний із дослідженнями перш за все баладного жанру. Утверджуючи свою точку зору, дослідниця посилювалась на науковий доробок Ф.Чайлда, який вбачав початки англійської літератури саме у традиційній баладі, а баладний фонд — основою писаної літератури [9, т.1, с. 117]. Ф. Макнейл також вказує на той факт, що «балада стала першою темою дослідження першого професора літератури у США» [9, т.1, с. 117].

Ідучи за М. Грушевським, І. Франком, Д. Кітреджем, Д. Ліхачовим, Ц. Тодоровим ми свідомо відстоюємо думку про дифузю між літературою і фольклором, бо далеко не завжди можливо чітко встановити ті кордони, які існують між ними. Такий аспект аналізу здається нам і актуальним, і перспективним. Не випадково, в останні десятиліття порівняльний метод набув такої популярності і в літературі, і в лінгвістиці, і у фольклорі. Сказане, звісно, має відношення і до міжлітературних зв'язків (наприклад, українських та англійських), зокрема, долі окремих жанрів, наприклад, балади.

Як відомо, популярність літературній баладі принесла доба романтизму із його поглибленим науковим інтересом до жанрів народної творчості

(Й.-Г. Гердер, Й.-В. Гете, Б. Грінченко, М. Драгоманов та ін.). Це стосується, в першу чергу, традиції шотландської культури (досить згадати Р. Бернса, В. Скотта та ін.). Якщо в добу класицизму ставлення до народної творчості було негативним, то романтики звернулися до неї у пошуках етичних та естетичних ідеалів. Народна балада поступово починає функціонувати як явище літературного плану. Виходячи з цього, ми свідомо робимо наголос на літературознавчому спрямуванні нашого дослідження, хоча, звичайно, розуміємо і необхідність фольклористичного трактування тих проблем, які розглядаються у нашій роботі. У своєму дослідженні ми намагаємося розглядати проблеми фольклористики і літературознавства у їх органічній єдності, як явище міждисциплінарного характеру, що дало можливість встановити шляхи розвитку від балади народної до літературної як факт не тільки історії фольклору, але й історії літератури. Народна балада стала основою для літературного жанру, щедро поділилася із ним своїми поетикальними та мовними засобами. Два різних жанри (фольклорний та літературний) продовжили свій паралельний розвиток та побутування пліч-о-пліч, час від часу переходячи з фольклору до літератури, і навпаки, маючи літературне коріння, твір починав функціонувати у фольклорі. Власне, про це і говорив колись М. Грушевський, коли писав про певний зв'язок, навіть дифузю між писаною і неписаною словесністю. Важливість вивчення шляхів, які пройшла балада від народної до літературної в контексті українсько-англійських літературних зв'язків не викликає сумнівів. Саме жанр балади дає особливо великі можливості для встановлення глибинних типологічних зв'язків між культурами різних народів. Такий аспект обумовлює використання сучасних методів компаративістики, що надає обраній нами темі безперечної актуальності і наукового значення.

Основи компаративістики, як і фольклористики закладалися за доби романтизму (Й.-В. Гете, Й.-Г. Гердер, брати В. та Я. Грімми, в Україні — це Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Дашкевич, І. Франко, О. Потебня та ін.). Велике значення при цьому мала концепція світової літератури Йоганна-

Волфганга Гете, який на початку XIX ст. писав про відмінності та подібності літератур: «Відомо, що кращі поети та мистецтвознавці усіх народів — ось уже протягом тривалого часу — прагнуть до загальнонародського. У кожному явищі, чи воно історичне, міфологічне, казкове чи навіть просто вигадане, крізь національне та особисте проступає і просвічує це загальнонародське» [1, т.10, с. 411]. Далі Гете окреслює основні завдання студій, які сьогодні ми називаємо компаративними: «Потрібно пізнати особливості кожної нації, щоб змиритися із ними, точніше, щоб саме на цьому ґрунті з нею спілкуватися, бо відмітні якості нації схожі до її мови та монет, вони полегшують спілкування, більше того, — тільки вони і роблять його можливим» [1, т.10, с. 411]. Інакше кажучи, йдеться про встановлення якнайширшого інтертекстуального простору, що дає можливість вивчати загальні закономірності світового літературного процесу.

Відомо, що фольклор має спільні з красним письменством роди (епіка, лірика, драма), схожі жанри та виражально-зображальні засоби, які вироблялися впродовж віків. Звичайно, кожний національний фольклор віддзеркалює яскраву самобутність того чи іншого народу, постаючи органічним невід'ємним складником моделі світосприйняття певного етносу, зокрема українського, відображаючись у ліризованій усній творчості [Див.: 6, т. 2, с. 537-538].

Відомо, що література виросла із фольклору та увібрала чимало рис народно-поетичної творчості. Цей процес взаємного обміну та збагачення продовжується і надалі, оскільки впливи та зв'язки фольклору і літератури, народної та авторської балад, без сумніву, є складними та різноманітними. Показово, що чимало українських науковців, починаючи від Михайла Драгоманова, Миколи Костомарова, Михайла Грушевського, Івана Франка, здійснюють свої студії у міждисциплінарному річищі, на стику історії і фольклористики, літературознавства та фольклористики чи лінгвістики й фольклористики.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Отже, дуже часто фольклор і література становлять єдине ціле, гармонійно доповнюючи одне одного. На різних стадіях свого розвитку, фольклорна і літературна традиції то зближуються, то віддаляються. Доробок українських романтиків засвідчує, що український фольклор, зокрема жанр національної народної балади, та фольклорна і літературна балади інших письменств стали тим головним підґрунтям, на якому сформувалася українська нова жанрова поетична система в цілому та виросла літературна балада України, вбираючи у себе фольклорні теми, сюжети, образи, поетичні прийоми, естетичні й моральні норми та ідеали. **Перспектива подальшого дослідження** вбачається не у їхньому протиставленні, а залученні методологічного арсеналу та теоретичних здобутків обох наук для розгляду спільних та дотичних компаративістичних проблем.

Література

1. Гете Йоганн Вольфганг. „German Romance, Vol. IV. Edinburgh” / Йоганн Гете // Собр. соч.: в 10 т. [пер. с нем., под общ. ред. А. Аникста и Н. Вильмонта, коммент. А. Аникста]. – М.: Худож. лит., 1975-1980. — Т. 10. Об искусстве и литературе. — 1980. — С. 410 - 411.
2. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т., 9 кн. / Михайло Грушевський; [упоряд. В. Єременко; авт. передм. П. П. Кононенко; приміт. Л. Ф. Дунаєвської]. — К.: Либідь, 1993.— Т. 1. — 1993. — 392 с.
3. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: [монографія] / Нонна Копистянська. — Львів ПАІС, 2005. — 368 с.
4. Лихачев Д. С. Взаимодействие литературы и фольклора. Исторические песни: [Русская литература XVII в.] / Дмитрий Лихачев // История всемирной литературы: в 8 т. — М.: Наука, 1983-1994. — Т. 4. — 1987. — С. 359 – 361.

5. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Цветан Тодоров; [перекл. з франц. Є. Марічева]. — К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. — 162 с.
6. Фольклор // Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. — К.: ВЦ „Академія”, 2007. — Т. 2. — 2007. — С. 537 – 538.
7. Франко І. Теорія і розвій історії літератури / Іван Франко // Франко І. Зібр. тв.: у 20 т. — К.: Наукова думка, 1950-1956. — Т. 16. Літературно-критичні статті. — 1955. — С. 382-396.
8. Kittredge G.L. Introduction / George Kittredge // English and Scottish Popular Ballads edited from the collection of Francis James Child by Helen Child Sargent and George Lyman Kittredge. — Boston and New York. Houghton, Mifflin and Company: The University Press, Cambridge, 1904. — P. XI–XXXI.
9. McNeill F. Ballads / Fiona McNeill // The Oxford Encyclopedia of British Literature [editor in chief David Scott Kastan]. — Volume 1. — Oxford University Press, 2006. — P. 114–118.